

Ambrus Zoltán

Írta: Schöpflin Aladár

A *Fővárosi Lapok*, amíg Vadnay Károly szerkesztette, a maga nemében páratlan lap volt az egész világon: szépirodalmi napilap, amely politikával nem foglalkozott, csak regisztrálta lehetőleg röviden a legfontosabb eseményeket; a vezércikk helyén regényfolytatást, novellát vagy verset közölt, minden irodalmi kérdést megbeszél, gondos kritikai rovatot tartott s egész szellemében, ízlésében, válogatási módszerében legelső-sorban az úri hölgyközönség kívánalmait tartotta szem előtt. A fiatal tehetségek legnagyobb része ott jelentkezett először s az akkor már öreg Vadnay szívesen fogadta a fiatalokat, már csak azért is, mert lapja nagyon sok szépirodalmat fogyasztott s így szüksége volt munkatársi gárdájának folytonos felfrissítésére. Itt jelentkezett először 1879-ben egy tizennyolcéves fiatalember, Ambrus Zoltán, irodalmi cikkeivel, melyekben azonnal fel lehetett ismerni a műveltség elmélyítésére való készséget s a stílus finomsága iránti érzéket. Egy nagyon jelentős irodalmi pálya kezdődött meg ezekkel a tárcákkal.

Ambrus aztán jogász lett a budapesti egyetemen, a jogtudomány iránti érdeklődés nélkül, inkább az irodalomra gondolva. Hajlama Párizsba vitte s ott egészen belefeledkezett az irodalmi tanulmányokba. Párizs irodalmi élete abban az időben hatalmas virágzásban volt. A filozófiában Comte pozitívizmusa volt uralkodó, de már a pesszimista filozófia hatásával színezve. A Collège de Francéban Taine tartotta az irodalom- és művészetbölcseleti előadásokat. A színházakban teljes erővel élt és napról-napra aratta sikereit a Dumas- és Sardou-féle társadalmi dráma és vígjáték. A kritikában Lemaître és Sarcey voltak a vezérek, az előbbi a revük magasabb színvonalán, az utóbbi a napilapok népszerűbb modorában képviselte a világosság, gondosság, logikai tisztaság, a stílusművészet kultuszát, a mi a francia kritikai szellem legfőbb hagyománya. A fiatal Ambrus Zoltán eltelt ezzel a finom szellemmel, amely egész életére döntő hatással volt. Innen tanulta meg, hogy a kritika milyen fontos szerve az irodalomnak: nemcsak rostálja, értékeli a mindenkori termést, hanem őrzi az irodalom művészi és erkölcsi színvonalát, azokat a maradandó elveket, melyeken minden kor irodalma, a nemzedékek minden változásai ellenére, alapszik, ha nem akar alásülyedni a ponyva

színvonalára. Megtanulta azt is, hogy a francia irodalomnak koncentrált erejét, alkotásainak maradandóságát legelsősorban a stílus művészi gondja, a kifejezés szabatosága és világossága s a szerkezet harmóniája adja meg.

Ez a tanulság a francia példa kettős értelemben lett egész életre szóló Ambrus pályáján. Elsősorban a tökéletességig fejlesztette benne a veleszületett stílusösztönt s így lett belőle a maga korának legfinomabb és legelegánsabb stilisztája. Másodsorban kritikái mértékeket és szempontokat adott neki kritikai munkássága.

Hazatérve, teret keresett írói munkásságának. Hogy megélhetése legyen, Arany László támogatásával állásba jutott a Magyar Földhitelintézetnél, de amint biztosítani tudta megélhetését az irodalom, otthagya ezt az állást s szabad író módjára élt. Akkor, a kilencvenes évek fordulóján, a nagy fejlődésnek lendült magyar étellel nagy fejlődésnek lendült a magyar sajtó is. Új lapok támadtak s a régiak is igyekeztek mennél jobban magukhoz kötni a közönség érdeklődését nemcsak a hírszolgálat s általában a zsurnalisztikai rész modernizálásával, hanem kitűnő írók állandó munkatársul való megnyerésével is. Ambrus ebbe a lendületbe kapcsolódott bele. Hamar talált teret és hamar felismerték benne a kitűnő színházi kritikust.

A magyar színházi kritikának már akkor nagy hagyományai voltak. Alapjait Vörösmarty és Bajza vetették meg, elveit és módszereit Gyulay Pál tisztázta hosszú időre érvényesen. A hetvenes-nyolcvanas években ez a fejlődés megakadt, a színházi kritika a sajtóban kezdett ellaposodni, mintha megfeledkezett volna szempontjairól és mértékeit elvesztette volna. Ambrus kritikái visszaemelték régi színvonalára. Visszaszerelték neki az elvi álláspontokat, újra érvényre juttatták azt a követelményt, hogy a kritikus nem ítélni pillanatnyi önkény vagy hangulat szerint, kell, hogy legyen elméletileg megalapozott és tanulmányokkal kifinomodott, szilárd irodalmi felfogása, legyenek ideáljai, melyekhez a tolla alá kerülő műveket méri. Nála érvényre jutott az a követelmény, hogy a kritika ne legyen meggondolatlan rögtönzés, a pillanatból kikapott és csak a pillanatnak élő elméskedés, hanem éppen olyan művészi gonddal, a formulázás tökéletes világosságával és a stílus csiszoltságával megalkotott művészi alkotás legyen, mint egy vers, vagy novella. Ebben Ambrus példaadó volt, a maga idejében legkülönb, szinte egyedülálló. Kritikái a magyar színházi kritika legmagasabb színvonalát jelentik Gyulai Pál óta. Parisban szerzett ideáljaihoz hű maradt. A színdarabokban is a kifejezés világosságát, a szerkezet harmóniáját és a dialógus eleganciáját kereste és irtózott minden lomposágtól, eszmei és kifejezésbeli zavarosságtól, legjobban a közönségességtől. Nagyon határozott nézetei voltak, sokszor a közvélemény

ellenére is. A francia drámában találta meg legjobban ideáljainak megvalósulását. Ibsennel szemben bizonyos szkepszissel állt abban az időben, mikor főleg a német kritika hatása alatt a norvég költő világhíre teljében volt s *ugyanígy* volt újabban Bernard Shaw-val is. Az egyikben a homály idegenítette el, a másikban az a kétértelműség, mely szinte zavarba hozta a nézőt afelől, hogy tulajdonképpen mit akar mondani s amely legtöbbször a szerkezet lazaságából folyik. Ambrus minden kritikája teljes, kész műalkotás. Mondanivalója tisztán, minden kétséget kizáró világossággal van kifejtve, kétség az író álláspontja körül nem marad. Egy színdarab tartalmát úgy elmondani, hogy ebben már benne legyen a kritika is, senki se tudta jobban, mint ő. Gondatlan vagy felületes írás sohasem került ki a keze alól; minden mondata kicsiszolt, félreértést kizáró és ritmusban is tökéletes műalkotás.

Jóformán egész pályája a sajtóban folyt le. A croquis népszerű műfaját ő emelte magas művészi színvonalra, aktuális félszegségeket finom elmeéllel, élesen és mégsem sértőn tudott kigúnyolni s ilyenkor teljes érvényre jutott lényének egyik legmélyebb vonása: az irónia. Régebben szívesen vitázott, polemizált irodalmi kérdésekről s ezekben a vitáiban is szívesen alkalmazta az iróniát, de tudott melegséggel, szeretettel is szólni ügyről, műről, személyről, ha az közel állott szívéhez. Szépirodalmi művei, regényei, novellái is túlnyomó részben lapokban jelentek meg először, kontaktusa a sajtóval sohasem szakadt meg; hiszen úgyszólván tollal a kezében halt meg.

Nagy tekintély volt az irodalmi és újságírói világban, a maga kortársai között a legnagyobb tekintély. Fiatal írók, újságírók büszkék voltak, ha odaülhettek kávéházi asztalához és Hallgathatták beszélgetéseit. Az élő szava is olyan volt, mint az írása: mindig elegáns és világosan kifejező, komoly gondolat, elmésség, irónia váltakozott benne. Udvariassága közmondásszerű volt, fiatal, kezdő írókkal, újságírókkal úgy fogott kezét, mintha ő érezné magát megtisztelve az ismeretiségtől. Igaz, hogy ez páncél is volt neki: megvédte tapintatlan bizalmaskodás ellen. Népszerű a közönség körében sohasem volt; a színvonala nagyon fölébe emelkedett az átlagnak. Író volt, rosszul esett neki, hogy míg nála jelentéktelenebbeket fölemelt a közönség kegye, vele szemben hűvösen viselkedik. Ezért különösen élete utolsó szakában el is volt kedvetlenedve, úgy érezte, hogy kora elhaladt felette, nincs többé eleven kapcsolata a világgal. Ezért húzódott vissza az irodalmi élet vitáitól. Nem akart már beleegyezni az irodalmi aktualitások zajgásába. Évek óta még színházi kritikát is csak külföldi darabokról írt, magyar darabról elvből nem.

Melankolikus akkorddal végződő pályája mégis szép volt és a magyar irodalomra gyümölcsöző. Sírjába a mai idősebb nemzedék legnagyobb írói tekintélye van eltemetve.